

RÁCZ ANDREA

SORSOK A GYERMEKVÉDELEMBŐL

Az SOS Gyermekfaluból kikerült fiatalok tapasztalatai

A tanulmány célja, hogy képet adjon az SOS Gyermekfaluból kikerült fiatal felnőttek helyzetéről, arról, hogyan élték meg gyermekkorukat, mit gondolnak az önálló életükről és a jövőbeli terveikről, ehhez milyen segítséget nyújtott a gyermekvédelmi rendszer. Az SOS Gyermekfaluból kikerült interjúalanyok többsége jellemzően pozitív élményeket őriz az SOS Gyermekfaluban töltött évekről, ami az ott kapott tárgyi-személyi feltételeknek, a szolgáltatások sokszínűségének és a kiterjedt támogatási formáknak köszönhető. A kutatás eredményei hozzájárulhatnak azon rendszerfejlesztési irányok megfogalmazásához, amelyek elősegítik magas szintű szolgáltatás nyújtását, illetve a sikeres önálló életre való felkészítést. E célok központi elemei: az iskolai pályafutás és a munkába állás tudatos támogatása, valamint a lakhatás hosszú távú megoldása.

Bevezetés

A tanulmány célja, hogy képet kapjunk az SOS Gyermekfaluból kikerült fiatal felnőttek helyzetéről, arról, hogyan élték meg gyermekkorukat, mit gondolnak az önálló életükről és a jövőbeli terveikről, ehhez milyen segítséget nyújtott a gyermekvédelmi rendszer. A kutatás eredményei hozzájárulhatnak azon rendszerfejlesztési irányok megfogalmazásához, amelyek elősegítik magas szintű szolgáltatás nyújtását illetve a sikeres önálló életre való felkészítést, nem csak az SOS Gyermekfalun, hanem az állami ellátórendszer egésze számára is.

A fiatal felnőttek támogatási rendszeréről az 1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról (továbbiakban: Gyermekvédelmi törvény) rendelkezik. E törvény hatálya alá tartozó fiatal felnőttek *utógondozói ellátásban* részesülhetnek a következők szerint:

- 21 éves koráig az, aki önállóan nem tudja létfenntartását biztosítani (speciális szükséglettel nagykorúvá válók esetében 22 éves korukig),
- tanulmányok folytatása esetén 24 éves koráig,

- felsőfokú tanulmányok folytatása esetén 25 éves koráig¹,
- a szociális férőhelyre várók legfeljebb 22 éves korukig.

Az *utógondozás* viszont – ami személyre szabott tanácsadás illetve a társadalomba való beilleszkedést támogató szakmai segítségnyújtási forma – 24 éves korig, otthonteremtési támogatás igénylése esetén 30 éves korig vehető igénybe. A nagykorúak támogatása – a fiatal felnőtt és az ellátást nyújtó közötti szerződéses formában rögzített – önkéntes alapú együttműködésre épül. A szakmai munka fókuszában az önrendelkezés és az önálló érdekérvényesítés növelése áll, alapvető érték a participáció, azaz a fiatal felnőtt bevonása a szolgáltatási folyamatba. A szakmai munka akkor sikeres, ha a gyermekvédelmi gondozási háttérrel rendelkező fiatal *„befejezi tanulmányait, elhelyezkedik, lakhatása megoldott, képes az önálló életvitel kialakítására, s nem szorul a továbbiakban különböző ellátásokra. Legalább ilyen fontos, ha bentlakásos szociális intézménybe vár felvételre a fiatal felnőtt, hogy az adott lehetőségeken belül minél nagyobb autonómiával rendelkezzen, képes legyen esetlegesen munkát végezni, részt venni az intézmény által biztosított, a fejlődését szolgáló programokban.”* (Kuslits et al. 2010: 6)

A KSH adatai szerint közel 2900 fiatal felnőtt veszi igénybe ezt az ellátást, az ellátottak száma évről évre csökken. Országos szinten nagyon kevés adattal rendelkezünk a szakmai munka sikerének mérőszámaira vonatkozóan. A fiatalok több mint 50 százaléka nevelőszülőnél marad nagykorúvá válása után, 18 százalékuk hagyományos gyermekotthonban veszi igénybe az ellátást, nagyon alacsony az utógondozói otthonokban és külső férőhelyeken biztosított ellátás. Háromnegyedük tanul valamilyen intézményes formában (KSH 2014). 2014. december 31-i állapot szerint 35 százalékuk középfokon folytat tanulmányokat, közülük 66 százalék szakiskolában (KSH 2015). A rendszerből nagykorúságuk után kilépők 40 százaléka általános iskolai, 57 százaléka középfokú, míg 3 százaléka felsőfokú végzettséggel kezdi meg önálló életét. Kétharmaduk a kilépéskor munkával rendelkezik, azonban ennek jellege, stabilitása, valamint jövedelmi körülményei nem ismertek (KSH 2012). A 2014-es adatok szerint a tárgyévben utógondozói ellátásból kilépők esetében 16 százalék saját tulajdonú ingatlanal rendelkezik, 12 százalék pedig albérletben kezdi meg önálló életét. Érdekes, hogy szinte minden 5. fiatal saját családjába távozik, a rendszer működése szempontjából az is elgondolkodtató, hogy a nevelőszülői házban marad a kilépők közül minden 6. fiatal (KSH 2015).

A Gyermekvédelmi törvény életbelépése óta a fiatal felnőttek támogatási rendszerével kapcsolatban született néhány kutatás, melyek jól mutatják a strukturális hiányosságokat. Az első átfogó kutatást Szikulai István készítette, aki jelentős különbségeket talált a két célcsoport iskolai pályafutása, önellátása, munkaerő-

¹ 2018. január elsejétől várható módosítás értelmében a felsőoktatási hallgatói jogviszonyban álló, utógondozói ellátott fiatal felnőttek esetében az utógondozói ellátás megszüntetésére előírt 25 éves korhatárt követően lehetőséget teremt egyedi mérlegelés alapján az utógondozói ellátás meghosszabbítására a tanulmányok folytatásának idejére, legfeljebb a 30. életév betöltéséig.

piaci pozíciója terén. Az utógondozói ellátottak stabilabb ellátási környezetből válnak nagykorúvá és az utógondozói ellátás egy további lehetőség számukra. Az utógondozásban részesülők esetében sokkal nagyobb az életük összes területén tapasztalható bizonytalanság (Szikulai 2006; Rác 2012). Kutatásában a két célcsoportba (utógondozói ellátott és utógondozásban részesülő) tartozókat tipizálta a különböző életterületi fókuszok mentén, besorolva a fiatalokat a sikeresek és túlélők egyes altípusaiba. A kutatás a rendszeren belül megélt egyenlőtlenségekre, igazságtalanságokra, a támogatásban felfedezhető diszkrecionálisra és esetlegességre mutat rá a fiatalok véleménye alapján, valamint az is jól látszik, hogy a szakmai tartalmak hiányosságai a szakemberek munkáját is bizonytalanná és sok esetben a fiatalokkal szemben bizalmatlanná teszi. A tankötelezettségi kor utáni tanulmányok folytatása szempontjából nagyon meghatározó, hogy a szakemberek bíznak-e a fiatalokban, kapnak-e anyagi, erkölcsi támogatást, motiválják-e őket. A YIPPEE nemzetközi kutatás eredményei szerint a fiatalok nagyon nehezen igazodnak el a pályaválasztáskor és ebben a szakemberek sem nyújtanak segítséget (Rác – Korintus 2013).

Jelen kutatás előzménye az SOS Gyermekfaluban 2008-ban készült felmérés, mely 60, már kikerült fiatal felnőttre fókuszált. A tanulmány megállapította, hogy a kimeneti mutatók jobbak az országos adatokhoz képest. A megkérdezettek közül 78 százalék szerzett érettségit, 7 százalék diplomát, 62 százalékuk pedig dolgozik. Többségük jellemzően elégedett az életével, a lakásviszonyaival, kevésbé a havi bevételi forrásaikkal, ezt erősítheti meg az az adat is, hogy minden 3. kikerült valamilyen támogatásra, szociális juttatásra szorul. A kérdezettek fele nem tart kapcsolatot vér szerinti családjával, a testvérek és a párkapcsolatok szerepe azonban kiemelkedően fontos (Bányai 2008).

A nemzetközi szakirodalmak is felhívják a figyelmet arra, hogy alapvető a fiatal felnőttek véleményének a meghallgatása, kívánalmaik figyelembe vétele. Ahogy a Child Protection and Safeguarding Policy című dokumentum (2006) fogalmaz, a védelem fontos területe a gyermekvédelem: meg kell védeni azokat a gyermekeket, fiatal felnőtteket, akik veszélyeztetettek vagy valamilyen károsodást szenvednek. A kár lehet baleset, bántalmazás, bullying vagy zaklatás, de magába foglalja a társadalmi beilleszkedés és a szolgáltatásokhoz való hozzáférés területeit is. A dokumentum arra is kitér, hogy a gyermekek és fiatal felnőttek védelmének biztosításához szisztematikus szervezeti megközelítés szükséges, valamint egyértelmű útmutatásra van szükség a gyermekvédelmi szakemberek számára, hogyan dolgozzanak a sérülékeny célcsoportba tartozó fiatalokkal. Mindez egy átlátható működési környezetet, világos koncepciót igényel a gyermekekkel és fiatal felnőttekkel való munka során, melyben a nyitott kommunikáció, érzelmi biztonságot adó környezet, partneri együttműködés kereteinek megteremtése is alapvető fontosságú, valamint a fiatalok részvétele a döntéshozatali folyamatban, illetve védelmük mellett a jól-létük széles körű támogatása is. A szakemberekkel kapcsolatban elvárásként fogalmazódik meg a támogató háttér mozgósítása, a személyes kapcsolatok kialakításában és ápolásában való szakmai segítségnyújtás.

tás (Action for Children 2013). A külső környezetben rejlő erőforrások kiaknázása mellett a család támogató ereje is nélkülözhetetlen (GVI 2016). Kutatási eredmények felhívják arra is a figyelmet, hogy a gyermek iskolai teljesítményét nagyban meghatározza a szülők/gondozási hely aspirációja, a felelős felnőttek gyermekek és fiatalok iskolai életében való részvételének minősége. Ugyanilyen fontos magának a fiatalnak az elköteleződése, az, hogy van-e valamilyen terve, álma a jövőre nézve, ami motivációs erővel hat tankötelezettségi kor utáni tanulmányai folytatására és általában iskolai teljesítményére is. Önmagában nehezítő tényező a gyermekvédelmi gondozási háttér az elhelyezési bizonytalanságok és a gyakori gondozási-hely váltások miatt is, illetve abból a szempontból, hogy a családban élők tovább részesülhetnek szülői támogatásban. Az Action for Children felhívja a figyelmet arra is, hogy a felelős kormányok olyan programokban gondolkodnak, amelyek fejlesztik a fiatalok képességeit, és amelyek a sikeres társadalmi beilleszkedésre fókuszálnak, nem pusztán egy képzés megszerzésére (Action for Children 2009).

Gyermekvédelmi rendszerből kikerültek életútjának alakulása

A kvalitatív kutatásról

A kutatás² keretében 18³ interjú készült. Az SOS Gyermekfaluban nevelkedettek közül 10 fővel készült félig strukturált interjú. A nemek szerinti megosztás: 7 nő és 3 férfi. Életkorukat tekintve 26-32 évesek, 3 fő gyermektelen. Az interjú kérdései 5 fő témakörre terjedtek ki: fiatal felnőtt gyermekkorra és a családdal való kapcsolata; az SOS Gyermekfaluvál, illetve amennyiben volt gondozási előzmény, az állami gyermekvédelemmel kapcsolatban szerzett tapasztalatok; iskolai életút; önálló életkezdés és jelenlegi helyzet; jövőbeli tervek. Az SOS Gyermekfaluban nevelkedettek közül 4 főt arra kértünk, hogy jelöljenek meg egy-egy olyan szakembert, aki fontos volt számukra, illetve egy-egy kortársukat, barátjukat, aki családban nőtt fel. Fontos megjegyezni, hogy olyan fiatal felnőtteket tudtunk elérni, ahol a fiatal felnőttek jelenleg is kapcsolatban állnak volt nevelőikkel, nevelőszüleikkel.

Magyarországon először Battonyán (1986), majd Kecskeméten (1990) és Kőszegen (1993) jöttek létre SOS gyermekfalvak 10-12 családi házzal és saját ház-

² A kutatás 2016 nyarán valósult meg az SOS Gyermekfalvak Alapítvány megbízásából a Rubeus Egyesület kutatóműhelyében. Jelen cikk alapját képezi a kutatás zárótanulmánya, Bihari Ildikó–Freisinger Balázs–Rácz Andrea (2016): *Gyermekvédelmi rendszerből kikerültek életútja, véleménye a rendszer működéséről*. Budapest: Rubeus Egyesület. (kézirat)

³ A kutatás keretében megkerestünk 4 fiatal felnőttet is, akik az állami ellátórendszerben nevelkedtek és onnan kerültek ki. Jelen tanulmányban nem foglalkozunk az állami gyermekvédelemben nevelkedett fiatal felnőttek életútjával, csak az SOS-ben nevelkedettek helyzetére fókuszálunk.

tartásukban élő nevelőszülői családokkal. 1994-ben a szegedi, 2003-ban a séi, 2012-ben a kecskeméti, 2014-ben pedig a helvéciai ifjúsági ház nyílt meg. 2015-ben Orosházára költözött a battonyai gyermekfalu. Jelenleg 400 fő körüli az ellátottak száma⁴.

SOS Gyermekfaluból kikerültek megélt történetei

A kutatás keretében megkérdezett fiatalok esetében a jellemző bekerülési okok a következők voltak: fiatal és gyermekvállalásra éretlen szülők; a szülők rendezetlen életvitele; anyagi okok; betegség; bántalmazás; folyamatos költözés. A családi életről való emlékeik között jó és rossz emlékek is vannak, ugyanakkor a családi kapcsolatok alakulására visszagondolva leginkább rossz emlékeket idéztek fel, mint pl. az apa börtönbüntetése, a hiányzó anyai és apai minták, a családon belüli bántalmazás, a szülő halála, az éhezés. A szűk család esetében a testvérekkel sokkal szorosabb kapcsolat alakult ki, és jelenleg is erősebb a kapcsolat, mint a szülőkkel. A gyermekvédelmi szakellátásba kerüléssel ritkultak a látogatások, a kapcsolattartás intenzitása gyengült, illetve olykor teljesen megszakadt. A fiatalok utólag jó döntésnek tartják, hogy kiemelték őket a családból, még abban az esetben is, ha tartják a szülővel a kapcsolatot.

Az SOS gyermekfaluba való bekerülést, akár a családból, akár az állami gyermekvédelem rendszeréből érkeztek, jól élték meg, mert szebb környezetbe kerültek, jobb körülmények között éltek, a dolgozók, szakemberek segítőkészek voltak, jó, összetartó közösségbe kerültek. Az intézményből érkezettek kiemelték azt is, hogy a Gyermekfaluban kevesebb gyermek tartozott egy nevelőanyához, mint egy nevelőhöz a nagy létszámú intézményekben. Mindössze egy fiatal felnőtt említette, hogy nagyon jól érezte magát a korábbi nevelőszülőnél, akinek egészségügyi problémája miatt kellett eljőnnie, ezért kezdetben rosszul fogadta az SOS-be való kerülést.

A megkérdezettek mindannyian elvégezték az általános iskolát, szakmát szereztek, többen érettségivel rendelkeznek, OKJ képzéseket végeztek, illetve 2 fő felsőfokú diplomát szerzett. Inkább pozitívan vélekedett az iskoláról, az osztálytársakkal, tanárokkal többnyire megtalálták a hangot, azzal együtt, hogy a személyes tapasztalatok sorában megjelenik az előítéletesség, hátrányos megkülönböztetés is, ezek kezeléséhez azonban a gondozási helyen kaptak segítséget. *„Nagyon jó fejek voltak az osztálytársaim is, és soha nem volt abból probléma, hogy úgymond ők normális családban nevelkedtek, én meg ugye az SOS-ből jöttem.”* A továbbtanulásban, pályaválasztásban az interjúalanyok döntöttek, ugyanakkor a döntés meghozatalában a nevelőanyák, illetve az SOS Gyermekfalu dolgozói tanácsot adtak. *„Megbeszéltük, hogy nekem mi lenne a jó, de amit én szerettem volna, ők támogattak benne.”*

Az interjúk tanúsága szerint többségüknek nem okozott nagy nehézséget az önálló életkezdés. A házkörüli és házon belüli munkák elvégzése, a bevásárlás,

⁴ <http://www.sos.hu/rolunk/sos-gyermekfalvak-magyarorszagon>

a pénzzel való gazdálkodás átbeszélése a nevelőanyákkal jó belépőt jelentett az önálló életkezdéskor. Mindemellett megjegyezték, hogy az önálló életre való felkészítésre rendszerszinten is még nagyobb hangsúlyt kellene helyezni. Az önálló életkezdést nagymértékben segítette, hogy a lakásuk megvásárlásához segítséget kaptak az SOS Gyermekfalutól. A fiatal felnőttekre jellemző a tudatosság, a felelősségérzet mind maguk, mind családtagjaik és gyermekeik iránt. Terveik tekintetében a jelenleg stabilnak mondható élethelyzet megtartása a cél, és jellemzően nem az egyéni érdekek dominálnak, hanem inkább a családi tervek állnak a gondolkodásuk középpontjában. Mindazt a biztonságot, kiegyensúlyozottságot szeretnék megadni gyermekeik számára, amit nem kaphattak meg vérszerinti családjukban, és amit az SOS Gyermekfalu próbált pótolni.

A következőkben a vélemények alapján számba vesszük, hogy az SOS Gyermekfaluban való nevelkedésnek milyen pozitívumait emelték ki:

- a testvéreket nem választották szét, együtt kerültek be;
- sok pozitív élményben volt részük, pl. nyaralások, táborok;
- szakemberekkel, nevelőanyával való közös hang megtalálása, biztonságérzet;
- harmonikus családban való nevelkedés az SOS keretein belül: *„Tehát az, hogy családias légkörben nevelkednek a gyerekek, és az, hogy ezek a nevelőszülők tényleg a legjobb tudásukkal szeretik, legalábbis megpróbálják tényleg szeretni tiszta szívéükből ezeket a gyerekeket, és elfogadni azokkal a hibákkal, amikkel otthonról jöttek, ami szerintem nagyon nem lehet egyszerű. [...]”*

Az SOS szakemberekkel, nevelőanyával való pozitív kapcsolat hátterében véleményük szerint az állt, hogy kedvesek, türelmesek, mindent meg lehetett velük beszélni, figyelembe vették a gyermekek igényeit, vágyaikat és képességeiket. Kiemelték azt is, hogy iránymutatást nyújtottak, foglalkoztak velük akár több szakember bevonása által is: *„Volt pszichológustól kezdve a tanáron, a nyelvrokton, a barkácműhelyen át, igazából minden irányban foglalkoztak velünk. Tehát ahol lehetett, ott próbáltak egy kicsit irányt mutatni, meg segíteni a dolgokban. [...]”*

Anna története

A következőkben egy esettanulmányt ismertetünk, mely 4 interjúra épül. Az SOS-ben nevelkedett fiatal felnőttel készült interjú mellett megkérdeztük a férjét és az egyik testvérét, illetve a fiatal felnőtt számára fontos gyermekvédelmi szakembert az SOS Gyermekfaluból. A szereplők nevét az anonimitásuk megőrzése érdekében megváltoztattuk.

Anna 28 éves, három testvérével együtt 12 évesen került a gyermekvédelmi rendszerbe. Egy idősebb lánytestvére (29), egy húga (26) és egy öccse (22) van. A családból kiemelés oka elsősorban az apa agresszív viselkedése, de a szülők életvitеле, házasságuk ziláltsága is a szülői feladatok ellátásának gátja volt. Anna visszaemlékezése szerint 6-7 éves koráig rendezettek

voltak az otthoni körülmények, ekkoriban viszont jelentősen megromlott a szülők viszonya és fokozódott az apa agresszív viselkedése. A szülők végül elváltak, a bíróság két gyermeket az anyánál, kettőt az apánál helyezett el, de a szülők viszonya továbbra sem rendeződött, a következő években a család újraegyesülése és ismételt szétválása követte egymást több alkalommal. „[...] Akkor elváltak a szüleink, akkor eladták a házat is, és akkor vettek két külön házat. A bíróság úgy ítélte, hogy ketten megyünk az apukánkhoz és a másik két gyerek meg anyukánkhoz. És akkor ez ment egy darabig, hogy külön vagyunk, hát nem sokáig, talán fél évig, és utána újra összekerültek, kibékültek, és akkor mindannyian együtt voltunk. Eladták a 2 házat, aztán vettek megint egy közöset, és hát ez így folyamatosan így ment, amíg nem lett már semmink, mert mindig eladták, és mindig máshova kellett menni. Anyukám vagy menekült az apukámtól, vagy kibékült vele, úgyhogy ez ilyen örökös körforgás volt, és ez mindaddig ment, amíg mindenünket elvesztettük.”

A család anyagi helyzetének romlása oda vezetett, hogy már a lakhatásuk is veszélybe került, egy időre anyaotthonba is kerültek. Az apa viselkedése a rövid, békülékeny időszakokat leszámítva nem változott, sőt, a gyermekek visszaemlékezései szerint egyre agresszívabb volt, a verbális terrorizálás mellett tetteleg is bántalmazta az anyát és a gyermekeket is. Anna meglátása szerint az édesanya azért nem lépett ki a bántalmazó kapcsolatból, mert egyrészt érzelmileg az apa befolyása alatt állt, másrészt attól tartott, hogy egyedül képtelen ellátni a négy gyermek nevelésével kapcsolatos feladatokat és viselni a terheket, illetve közrejátszott az is, hogy az anya úgy vélekedett, még egy bántalmazó apa is jobb, mintha a gyermekek apa nélkül nőnek fel. A különválások és újra összeköltözések időszakára Anna testvére, Tímea így emlékszik: „[Anna] meg én apukánkkal maradtunk. Úgyhogy nekünk, kettőnknek nagyon nehéz volt ez is, mert hiába szeretjük a szüleinket, igazság szerint nem volt annyira jó, hogy így külön vagyunk a testvéreinktől, illetve nekünk, kettőnknek, hogy csak apuval voltunk, és ugye ugyanúgy a rettegés az megmaradt az életünkben. [...] Aztán később megint összekerültek a szüleink, és az egyébként számszerűsítve nem is tudom hány-szor volt, hogy külön költöztünk, és megint össze. A gyerekkorunk tulajdonképpen a lelki és testi bántalmazás mellett úgy is telt, hogy mindig különböző iskolákba lettünk beíratva, ahogy költöztünk.”

A gyakori lakhelyváltás gyakori iskolaváltást is jelentett, amit a gyermekek igen nehezen viseltek. Anna emlékei szerint mintegy 5-6 különböző iskolába jártak 12 éves koráig, az újabb és újabb körülményekhez, közösségekhez való hozzászokást gyakran az ellenséges, előítéletes fogadtatás is nehezítette.

A családból való kiemelés végül a gyermekek saját kérésére történt meg. A két idősebb lánytestvér a gyámhivatalban dolgozó ismerőst megkeresve kérte, hogy biztosítsanak nekik és a két kisebb testvérnek helyet a szakelátásban, mert tarthatatlannak látják a szülőkkel való további együttélést.

„[...] akkor már nem volt semmink, és egyik szállóról, meg átmeneti otthonból mentünk a másikra, [...] kilátástalan volt az életünk, és apukánk továbbra is agresszív volt velünk. És akkor úgy döntöttünk mi, már voltunk olyan érettek, hogy beszélünk a gyámügyis nővel, [...] iskola helyett elmentünk a gyámügyis nőhöz, és megkértük, hogy most azonnal vigyenek el minket, mert nem akarunk a szüleinkkel maradni [...]”

A gyermekek a kiemelést követően Budapestre kerültek, átmeneti otthonban töltöttek kb. fél évet, majd a legidősebb testvér kivételével a batonyai SOS Gyermekfaluba kerültek át. A legidősebb lány megszökött az átmeneti otthonból és akkor már tartós kapcsolatával közös életet kezdett, nem sokkal ezután, 17 évesen nagykorúsították és házasságot kötött életársával, azóta is együtt vannak, két gyermeküket nevelik.

Anna elmondása szerint az SOS-ben többi életkörülménye mellett normalizálódott iskolai pályafutása is, az általános iskola hetedik osztályát már itt fejezte be. Középiszkolába Budapestre járt, ebben az időszakban kollégista volt, csak a hétvégeket és a szüneteket töltötte a faluban. A fővárosi iskolára leginkább a Pesten töltött időszakban kialakult baráti közösség miatt esett a választás, de az elképzelés reális és előremutató volt, azt az SOS is támogatta. Néhány évvel Anna Budapestre költözése után az egyik húga is követte őt, nála ez ismét iskolaváltást jelentett, ami ezúttal nem okozott különösebb problémákat. Ő a rendszerből való kikerülés után a rendelkezésre álló támogatásokból lakást vásárolt a fővárosban, majd rövidesen külföldre költözött életársával, jelenleg is ott élnek és dolgoznak, első gyermeküket várják. Anna öccse egy speciális bentlakásos iskolába jár. Az ő élete újra szorosán összekapcsolódott az édesanyjával, az SOS támogatásával neki is sikerült lakáshoz jutnia (szintén a fővárosban), de sajátos nevelési igényeire való tekintettel önálló életvitelre nem alkalmas, édesanyja gondnoksága mellett közös háztartásban élnek.

Anna a középiskola után utógondozói státuszba került, két OKJ-s felsőfokú végzettséget szerzett, a másodikat már nem államilag finanszírozott formában, hanem részben az SOS támogatásával. Annak ellenére, hogy a volt gondozott középiskolás éve alatt tanítási időben távol volt nevelőanyjától, kapcsolatukat mélynek és szorosnak élte meg, máig úgy érzi, hogy nevelőanyjára bármikor számíthat, viszonyuk a rendszerből kikerülés után is élő maradt. Nevelőanyja így nyilatkozott viszonyukról: *„[...] jó volt a kapcsolatunk, tehát bármivel fordulhatott hozzám, és ő hozzám fordult. És nagyon számított az, hogy nekem mi a véleményem. [...] nem irányítani akartam sosem, mindig tanáccsal láttam el. [...] de ehhez kellett egy ilyen határozott gyerek is, [...] tehát vannak még mindig céljai, de én azt mondom, amit elért is nagyon szép [...]”*

Anna 22 évesen került ki a rendszerből, ekkor már tartós kapcsolatban élt későbbi férjével. A volt gondozott lakáshoz jutását az állami és az SOS-tól kapott támogatással úgy oldották meg, hogy élettársa lakásában

szerezett 60 százalékos tulajdonjogot. A pár jelenleg egy éves gyermeküket neveli. Jó anyagi körülmények között élnek, még egy gyermeket szeretnének, a középtávú terveik szerint Anna visszatér majd a munkaerőpiacra.

Anna és férje, Róbert egyaránt úgy nyilatkozott, hogy kapcsolatukban semmilyen feszültséget nem okozott Anna gyermekvédelmi múltja, családi háttere és nehéz gyermekkora. *„[...] azt mondtam, hogy mégiscsak az édesanyád. [...] természetesen az én anyósom is, meg az én gyerekemnek a nagymamája is, tehát ezzel nincsen nekem semmi problémám [...] vigyáz [a gyermekre], hát itt van tőlünk pár utcányira, [...] mi segítettünk itt [Anna öccsének] lakást venni, és akkor ők így összeköltöztek ott. [...] 5 perc sétára van tőlünk, úgyhogy ő szokott vigyázni, [...] tehát abszolút működik a nagymama funkció.”* Anna férje, saját elmondása szerint korábban nem sokat tudott a gyermekvédelmi rendszerről, ahogy az SOS működéséről sem. A kikerülést követően egy alkalommal ellátogattak Anna nevelkedésének helyszínére: *„[...] nekem ez az SOS falus dolog, ez teljesen új volt, ez a fajta modell, és amikor [Annával] elmentem, én akkor láttam ezt igazából így élőben, hogy hogyan működik, és őszintén szólva, már akkor is mondtam neki egyből, hogy nekem ez nagyon meggyőző volt, meg egyébként nagyon tetszett.”*

Anna, eddigi életútját végigtekintve, nagyra tartja az SOS által nyújtott lehetőségeket: *„[...] az SOS-ben azért is könnyebb, mert úgy nővünk föl, mint egy családban. Tehát így a nevelőanyuka is olyan nekünk, mint a pótanyukánk, és nagyon sok ilyen továbbképzés, mindenben támogatnak, tehát hogy ha szeretnénk főiskolára, egyetemre, vagy több ilyen OKJ-t elvégezni, akkor ők segítenek benne. Nagyon sok szakember van, hogy ha tanulási problémák vannak, akkor ők abban segítenek. Pszichológus is van, tehát igazából mindent megadnak, ami egy normális, hétköznapi család életéhez kell. De szerintem az intézetben ott meg nem foglalkoznak úgy a gyerekekkel, meg ott nincs meg az a családi jelleg, és jóval szétszóródnak, elzúllnak a fiatalok, én úgy vettem észre. Tehát akkor már droghoz nyúlnak, lógnak az iskolából, tehát így ez sokkal biztosabb hátteret ad, a gyerekfalu. [...] Hát igazából a nyugalom, a szeretet az, amit tudott pótolni.”*

SOS Gyermekfaluból kikerültek történetei a kortársak perspektívájából

Az SOS-ben nevelkedett fiatal felnőttek történeteinek bemutatásához három esetben készítettünk interjút a számukra fontos, életpályájukhoz közel álló barátokkal, egy esetben pedig házastárral. A megkérdezett fiatalok mindegyikére igaz, hogy vér szerinti családjukban nőttek fel, gyermekvédelmi múltjuk nincs, a rendszerrel csak a barátaikon keresztül kerültek kapcsolatba. A beszélgetések összefoglalásának fő szempontja, hogy nem érintettként, de közeli szemlélőként milyen tapasztalatokat, benyomásokat szereztek ezek a fiatalok, és hogy milyen véleményt fogalmaznak meg az SOS működéséről, akár pozitív, akár kritikus tartalommal.

A barátságok jellemzően a hasonló érdeklődési kör révén alakultak ki. Két fiatal SOS-es gyermekként ismerte meg későbbi barátját, egyikük pedig még a rendszerbe kerülés előtt. A kialakult barátságok mindegyike tartósnak bizonyult. Bár van köztük olyan, amely (külföldre költözés miatt) az elmúlt években ritkább találkozásokkal működik, de erre a kapcsolatra is igaz, hogy az információcsere folyamatos, és hogy mindkét fél élő, aktív barátságként gondolt viszonyukra. A barátságok kezdete az általános iskolás évekre tehető. A megkérdezettek visszaemlékezéseiből kiderül, hogy egyiküknek sem volt semmilyen fenntartása azzal kapcsolatban, hogy gyermekvédelmi rendszerben nevelkedővel alakítsanak ki szorosabb barátságot. Elmondásuk szerint nem kezelték tabuként a témát, de különösebb hangsúlyt sem kapott, nem tartották fontosnak, egyik részről sem, hogy részletesen és gyakran beszéljenek erről. A baráti kapcsolatok tehát lényegében semmilyen különbséget nem mutattak más barátságokhoz képest abban a tekintetben, hogy itt az egyik fél gyermekvédelmi gondoskodásban élt. *„Hát akkoriban annyira ez minket nem foglalkoztatott, [...] akkor mi ezt máshogy éltük meg, mint mondjuk most, húszon, 30 éves fejjel lassan. Akkor minket ez nem érdekelt, tehát mi leültünk, és játszottunk a kis műanyag katonákkal, meg akármilyen, ezzel foglalkoztunk, nem mással.”*

Általában az SOS-ról az interjúalanyok úgy nyilatkoztak, hogy leginkább kollégiumként gondoltak barátjuk lakhelyére, sőt, olyan is volt, aki azt fogalmazta meg, hogy alig különböztette meg azt egy valódi család otthonától. Barátként mindannyian gyakran jártak a Gyermekfaluban. Az átlagostól eltérőnek legfeljebb az együtt nevelkedő gyermekek nagy számát érzékelték, de ellenérzést ez sem okozott egyiküknél sem. *„[...] ugyanúgy bemehettem hozzájuk, mint hogy ha rendes szülőkkel, szüleivel élt volna.[...] Először egy picit furcsa volt, [...] hogy ilyen 6-7 gyerek ott van egy házban, egy közösségben, ez volt nekem inkább furcsa [...]”*

Külső szemlélőként nézve az SOS-beli élet nem különbözött a családban felnövő gyermekek életétől, vagy ha igen, az pozitív irányú eltérés, valamilyen plusz volt. Így például az SOS-ben rendszeres, évenkénti nyaralásokról úgy vélekedtek, hogy az az ismeretségi körükben keveseknek adatott meg. Ugyanígy a ruházkodás, egyéb használati tárgyakkal és eszközökkel való ellátottság is az átlagnak megfelelő, sőt, inkább átlagon felüli volt az SOS-es gyermekeknél a barátok megítélése szerint. A megkérdezettek elsősorban az embert értékelték barátjukban, viszonyuknak nem volt lényegi eleme, hogy vér szerinti családban nevelkedett-e, ez a téma nem számított tabunak, ugyanakkor jellemzően nagyon kevésbé tematizált a barátságokban.

*SOS Gyermekfaluból kikerültek története
a segítő szakemberek perspektívájából*

A kutatás keretében négy szakemberrel is készült interjú a fiatal felnőttek történeteinek mélyebb megértése érdekében: egy esetben az ifjúsági ház vezetője volt az interjúalany, egy esetben a gyermek gondozási helyének faluvezetőjét, a volt gondozott korábbi általános iskolai tanárát, két fiatal esete kapcsán pedig az őket nevelő SOS-anyát kérdeztük. A szakemberekkel készült interjúk fő szempontja, hogy milyen életutat látnak tipikusnak az SOS-ben nevelkedők esetében, az SOS szellemisége, küldetése miben és hogyan tud valós hatóerőként működni a gyermekek életpályájának menedzselésében. A különböző területen dolgozó szakemberek véleményét a rendszerről az SOS működésének gyakorlati vonatkozásaira fókuszálva foglaljuk össze. Fontos megjegyezni, hogy a megkérdezett szakemberek a jelenlegi működési módokra is reflektáltak, de kitértek azokra az évekre is, amikor az adott fiatal a rendszerben élt.

Az minden interjúban központi témaként szerepelt, hogy az SOS legfontosabb alapelve a szerető, támogató, biztonságos közeg megteremtése. Mind a nevelőszülők, mind a szakemberek kiemelték, hogy ehhez elengedhetetlen a gyermekekkel foglalkozó emberek elhivatottsága, pozitív személyisége. Ugyancsak fontos, hogy a gyermekekkel foglalkozó, őket nevelő anyák egyfelől megkapják a lehetőséget a rendszeres szupervízióra, másfelől szintén rendszeres és sokrétű képzések, fejlesztések legyenek számukra elérhetők. *„[...] folyamatosan vannak tréningek, képzések [...] már az idén volt egy gyermekbántalmazási képzés, előadás, meg most pedig a neveléssel kapcsolatos [...] ilyen problémamegoldó tréning [...] van pszichológusunk, [...] van fejlesztőpedagógusunk, akihez szintén tudnak járni gyerekek. [...] tehát kapunk segítséget. Vannak pedmunkatársaink, nevelési tanácsadónk.”* Ebben a kérdésben az egyik nevelőanya javaslatként fogalmazta meg, hogy tekintettel a roma származású gyermekekre hasznos lenne, ha a jelenleginél több roma származású nevelőszülő lenne a rendszerben, illetve ha a nem roma nevelőszülőknek ebben a témában több speciális képzést biztosítanának. A gyermekek egészséges fejlődéséhez a megkérdezett szakemberek szerint különösen fontos, hogy a társas kapcsolatok kialakításában megfelelő támogatást kapjanak. Ezen a téren az SOS azt az elvet követi, hogy minden eszközzel segíti a külső kapcsolatok kialakítását és működtetését, lehetőséget teremtenek mind a Gyermekfalun belül, mind azon kívül a különféle programok szervezésére.

A gyermekek önálló életkezdesre való felkészítése kapcsán a megkérdezett szakemberek rendkívül fontosnak tartják, hogy lehetőség szerint minden fiatal legalább egy, de inkább két szakma, végzettség megszerzése után hagyja le a rendszert. *„[...] az a legfontosabb, hogy legalább egy szakmát minden fiatalunk szerezzen magának, mielőtt kikerül az életbe. Ehhez minden támogatást megadunk nekik, hát csak azt nem tudjuk helyettük megtenni, hogy tanuljunk helyettük, [...] de arra ösztökéljük őket, hogy úgy tudjanak kimenni a nagybetűs életbe, hogy van egy szakmájuk.”* Az SOS másik kiemelten fontos elve az ellátásból kikerülő fiatal

felnőttekkel kapcsolatban, hogy lakhatásukat biztosítsák. Ennek érdekében az állami támogatás mellett az SOS saját forrásaiból is gazdálkodik, így sikerül elérni, hogy a rendszert elhagyó fiatal felnőttek nagy száma kezdheti önálló életét biztos lakáskörülmények között. Erre számos különféle konstrukciót mutattak be a szakemberek. „[...] van nekünk [a várossal] egy nagyon jó megállapodásunk, amiben van egyszer ez a külső férőhelyeknek a biztosítása, [...] Illetve a kikerülő fiataljainknak is [...] tudunk így lakást biztosítani, amihez ugye az állami otthontermésit használjuk fel a felújításhoz, vagy hogy ha van a fiatalnak saját pénze, akkor azt, vagy pedig az SOS biztosít szintén bizonyos anyagi segítséget ehhez az önálló életkezdeshez. [...] ezzel az önkormányzati bérlakás programmal, ezzel nagyon jó százalékban tudunk lakást biztosítani a fiataloknak. És ugye itt a felújításra befordított összeg, az labbér formájában lelakásra kerül [...]”

A szakemberek véleménye szerint az SOS-t az különbözteti meg más rendszerektől, hogy minden döntési mechanizmusban legfontosabb vezérelv, hogy a rendszerből kikerülő fiatal önálló életének megkezdésére felkészült és alkalmas legyen, ehhez a folyamathoz pedig minden segítséget megkapjon a gondoskodási idő alatt.

Összegzés

Az interjúalanyok többsége jellemzően pozitív élményeket őriz magában az SOS Gyermekfaluban töltött évekről, ami a kapott tárgyi, személyi feltételeknek, a szolgáltatások sokszínűségének, a lelki és anyagi támogatásnak köszönhető. Leginkább az alábbiakat emelték ki a pozitívumok sorában:

- önálló életkezdes támogatása, felkészítés;
- továbbtanulás támogatása;
- otthontermés, lakásvásárlás a Gyermekfalu segítségével;
- személyes élmények szerzése, sokszínű szabadidős programok;
- kiterjedt kapcsolati tőke, baráti kapcsolatok;
- építő jellegű támogatás, tanácsadás;
- partnerként való kezelés, a gyermek sorsával kapcsolatos döntésekbe való bevonása: „[...]Építő jelleggel, tehát támogatás jelleggel mindig elmondták, hogy szerintük mi a jó, erre nagyon figyeljek oda stb., de ugyanakkor, ha volt egy véleményem, egy elképzelésem az életről, hogy a továbbiakban, hogy mit szeretnék, akkor úgy támogattak, nem volt ellenvetésük, abszolút nem.”

A kutatás eredményei szerint tehát az SOS Gyermekfalu az otthonosság érzésétől, az iskolai pályafutás, az önálló életkezdes és a személyes kapcsolatok kiterjedtségének támogatásán keresztül igyekezett biztosítani mindazokat a lehetőségeket, amelyek a jól működő családokban automatikusan jelen vannak. Mindemellert pótolni próbálta a család szerepét és funkcióit, az egyik interjúalany szavaival élve: egy „mini család”, összetartó közösség. A Gyermekfalu

iránti tiszteletet, bizalmat igazolja, hogy a többség a mai napig kapcsolatot tart a nevelőanyával és/vagy a szakemberekkel. Úgy vélik, kaptak egy olyan családképet, melyet a saját családjaikban, gyermekeik nevelésénél is érvényesíteni kívánnak. A legfontosabbnak azt tartják, hogy rendszerszinten továbbra is támogatassák a fiatalokat, a lakhatásra, a munkavállalásra, a magasabb és piacképes iskolai végzettségre helyezték a hangsúlyt. Ebben kiemelt szerep jut az iskolai karrier és a munkaerő-piac összefüggéseinek értelmezésére. Fontos, hogy a fiatal lássa, hogy van választása, támogatást kaphat a döntésében, nem marad magára és ennek a döntésnek a munkaerő-piacon is van hozadéka. Fontos az egyéni mobilitás támogatása, a jó anyagi lehetőségek országon belüli vagy külföldi keresése és az ezzel kapcsolatos félelmek legyőzése.

A témában született kutatások arra hívták fel a figyelmet, hogy az állami intézményrendszerből kikerültek életútja töredezett, a fiatalok múltja sokszor feldolgozatlan, keresik önmagukat, érzelmileg nehezen kötődnek, a gondozási idő alatt is csak szórványosan találtak olyan felelős felnőtteket, akikhez bizalommal fordulhattak volna, a gyámi feladatokat ellátó személlyel is sokszor formális a kapcsolat. A fiatal felnőttek támogatási rendszerének fejlesztéséhez alapvetően a megfogalmazott szakmai célok követésére, a meglévő lehetőségek minőségi kihasználására, a célcsoporttal dolgozó szakemberek segítői attitűdjének megváltozására lenne szükség, valamint – az SOS Gyermekfalu példáján keresztül – a gyermekvédelmi rendszerből kikerültek utánkövetése érdekében olyan kutatásokra, amelyek a társadalmi integráció sikerességét hivatottak mérni (Rác–Riegler 2015). Az SOS utánkövetéses, kvalitatív módszertanra épülő vizsgálata kutatómódszertani iránymutatást is tud adni a jövőbeli kutatásokhoz, hogy egy-egy életút alakulását a fiatal életében részt vevők perspektívájából hogyan vizsgáljuk meg. A családban élő kortársak véleményének megjelenítése a rendszer fejlesztési irányainak kijelölésében, illetve a gyermekvédelmi rendszer társadalmi megítélésének formálásában is fontos lehet. A több szempontból körbejárt esetelemzések pedig a módszertani munkát és a szakemberek közötti párbeszédet is segíthetik. A különböző fenntartásban működő nevelőszülői hálózatokban, illetve intézményes ellátásokban rejelő szakmai módszereket a sikeres kimenetek támogatása terén vizsgálhatjuk a hasonló paraméterekkel rendelkező fiatalok életútjának (életútpárok összehasonlítása) elemzése által.

Irodalom

- Action for Children (2009): *Growing up - Supporting young people to a successful adulthood*. https://www.actionforchildren.org.uk/media/8275/growing_up_-_transition_to_a_successful_adulthood.pdf (utolsó elérés: 2017. 06. 26.)
- Action for Children (2013): *Keeping myself safe. Practitioner's toolkit for developing effective relationships with vulnerable young people*. https://www.actionforchildren.org.uk/media/3240/keeping_myself_safe_toolkit_final.pdf (utolsó elérés: 2017. 06. 26.)
- Bányai Emőke (2008): *Az SOS gyermekfalukban felnőtt fiatalok életkörülményeinek, a SOS-ben szerzett tapasztalatainak utánkövetéses vizsgálata*. Budapest, 2008. április, Zárótanulmány (kézirat).
- GVI Child and Vulnerable Adult Protection Policy (2016): <http://www.gviworld.com/wp-content/uploads/2012/04/GVI-Child-and-Vulnerable-Adult-Protection-Policy-GVI.2016.2.pdf> (utolsó elérés: 2017. 05. 23.)
- KSH (2012): Állami gondoskodástól a mai gyermekvédelemig. <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/allamigondoskodas.pdf> (utolsó elérés: 2017. 05. 23.)
- KSH (2014): *Szociális Évkönyv 2014*. 6. fejezet.
- KSH (2015) (2014. évre vonatkozó előzetes adatok)
- Kuslits Gábor – Riegler Mária – Rácz Andrea (2010): *Az utógondozói ellátás protokollja*. Budapest: SZMI (Sztenderdizációs munkaanyag)
- Rácz Andrea (2012): „Barkácsolt életutak, szekvenciális (rendszer)igények” – *Gyermekvédelmi szakellátásban nevelkedett fiatal felnőttek iskolai pályafutásának, munkaerő-piaci részvételének és jövőképének vizsgálata*. Budapest: L'Harmattan.
- Rácz Andrea – Korintus Márta (2013): Keeping young people with a care background in education in Hungary – Accommodation with conditions and support. *European Journal of Social Work*, issue paper 2013/1. 55-69.
- Rácz Andrea – Riegler Mária: A gyermekvédelmi szakellátásból kikerülők speciális támogatása, utánkövetése. In: *A gyermekvédelem megújulási alternatívái*. (szerk. Rácz Andrea) Budapest: Rubeus Egyesület. 187-206. http://rubeus.hu/wp-content/uploads/2015/08/gyermek_es_ifjusagvedelmi_tanulmanyok_otodik_kotet.pdf (utolsó elérés: 2017. 06. 25.)
- Szikulai István (2006): „Nem szeretném, hogy befejeződjön...” – A gyermekvédelmi rendszerből nagykorúságuk után kikerült fiatal felnőttek utógondozásának és utógondozói ellátásának utánkövetéses vizsgálata. In: *A magyar gyermekvédelmi rendszer helyzete, jövőbeli kihívásai*. (szerk. Rácz Andrea) Budapest: NCSSZI. (digitális kiadvány) (o.n.)